

szempontból is mítosz- és legendaoszlító könyv, amely, túl ezen az ismeretterjesztő funkción, irodalmároknak is hasznos olvasmányul szolgálhat.

Milyenek a versek? — „Formásak”, „művesek”, s talán nem is sokat tévedünk, ha ebben *tudatos* költői erőfeszítés eredményét látjuk. Maga a szerző mondja: „...szeretem, ha egy költő tud formás verset is írni.” — Formai biztonsága most se hagyta cserben, s korábbi verseinek jó néhány sajátosságát is megfigyelhetjük.

Garai szereti a szimbólumokat: az *Artisták* jelképe az emberi összetartozásról vallott, a mostani, *A mélybeugró* pedig a halál kockázatát is vállaló nyomorúságra döbönt. Ugyanígy lesz az Ady szimbólumrendszeréből ismert Gangesz-part is — más tartalommal — költői kifejezőeszköz (ld. *A Gangesz mellett*). *A Vernek egy embert* mindenféle brutalitás elleni tiltakozását is jelképen alapuló versépitkezés fejezi ki.

Szintén nem ismeretlen az a — főleg régebbi verseiben (pl. *Gellérthegy, Ősz elébe*) megmutatkozó — impresszionisztikus táj-, illetve hangulatlíra, amely rendkívül artisztikus formában különösebben nem jelentős élményt bont ki bennünk (ld. *Tájkép, tehénnel, Jégverés Delhiben, Bül-bül-dal alkonyatkor, Hajnali virrasztó*). *A Tánc a Kalakshetrában* fölfokozott érzékelése, szín- és hangorgiája jól jellemzi ezt a látásmódot: „szótt-arany madárszárny”, „kék szellő”, „fűzöld selyemruha”, „hamuszín pálmazsupp” képi tobzódásába a szítár „fémhangja pendül”. — *A költői eszközök tehát nem jelentenek újdonságot, nem kezdenek új korszakot Garai költészetében.*

A könyv utolsó néhány lapja, az *Epilógus* már afféle záradék az útiélményekhez. De az ilyenkor megszokott sztereotip mondatok helyett itthoni tragédiákra utaló lírai vallomást találunk. — Három ember: a becsült költőtárs és barát, a nemzet gondjaitól önmagát nem kímélő klasszikus, s a költő apjának halála hervasztja le az Indiából hozott mosolyt. A kötetzáró *Valami elveszett* című vers éppen e „teljes szívből, vigasztalhatatlanul panaszkodó” fájdalom megszólaltatásával válik nagy verssé. A megrendülés mellett azonban éppúgy megszólal a hitet, boldogságot követelő vágy, mint Váci Mihály utolsó verseinek egyikében. *A Valami nincs sehol* az újrakezdésre biztat, a *Valami elveszett* pedig a létezés csöndes örömeivel igazolja, hogy érdemes a mindennapi küzdelem és szenvedés:

*Mert bárhogy tündököl fönről a lét,
így kell, lehajtott fővel ünnepelnünk,
elnézve a behódolt táj fölött,
és föl, az ergesztelhetetlen égre.*

Végezetül csak annyit: Kner Imre gyomai örökösei ismét szép könyvet csináltak, s munkájukkal járultak hozzá az imént emlegetett „csöndes örömhöz”. (*Szépirodalmi, 1971.*)

OLASZ SÁNDOR

PALOCSAY ZSIGMOND – SZILÁGYI DOMOKOS: FAGYÖNGY

„...észrevettem, hogy a davosi történet... mást gondolt önmagáról, mint én róla,” — tapasztalja *Th. Mann*, a novellának szánt *Varázshegy* írásakor. Úgy tűnik, hogy *Palocsay* és *Szilágyi*, a két elismert erdélyi költő éppen erre: a „mű mástgondolására”, az indító költői szándék és magát formáló megvalósulás izgalmas játékára ajánlotta fel ezt a közös kötetnyi vállalkozást. „Fagyöngy”: talán éppen ez a képszerű név (és népszerű kép) az a közösen kedvező invenció, mely a párhuzamos versírás kísérletének köteté kerekítését sugallta. A kötet „mottója”, a fagyöngyfélék (*Loranthaceae*) meghatározása lexikonszerűségében is árulkodik a versek közös ener-

giaforrásairól. Ez a „gyógynövény, madárlép, enyves bogyó, gyimbor, gyombor” az „együtt-tenyészés” alkalmas „ürügye”, ahogy Szilágyi megfogalmazza. „Együtt”, de mégsem közösen, „mert kinek-kinek / saját lábán kell áttántorognia, átmenetelnie / bukdácsolnia, lábadoznia / örömből kínba, vesztettségéből vigaszba, / hogy megtartsa magát!” Mi ennek, az irodalmunkban talán egyedülálló kísérletnek, a művészi esélye és mi az eredménye?

A „fagyöngy” képe, képzetvilága, a hozzátapadó természeti, népi hagyományos asszociációk gazdagságával alkalmas közös ihletforrás. Mintegy összelelt mindazokat a költői hajlamokat, vonzalmakat, készségeket, amelyek külön-külön megtalálhatók Palocsay, Szilágyi lírájában. Fellelhetők, holott két, egymástól erősen különböző költőiségről van szó. Palocsay elsődlegesen intuitív, kalevalás szöbűvölő, aki a természet apró miniatúráinak, s a hangsorok teremtő tovább gyűrűztetésének mestere. Nála „kamasz emlékek hangján / prittyeg az orsó”, „Fakó, / foszladozó, fonalán” „bogoz, göcsöz”, míg „feszül-plöttyed” s ha kioldja „rúcske orsója ujján”, „kisimul”. Olyan költő, akit „Csigadana”, „Lepke-pernye”, „Rézcsitkó” ihlet, „Zöldloboncúval”, „Murgóhegyen”, „Pepecselve” ír. „Kakukkfuvolája” Pán sípjával, Orfeusz énekével, Vejnemőjnen hárfájával társítható. Szilágyi Domokos viszont a költői szentségtörésig intellektuális. Így inti magát: „Bolygókra mászkálsz? — csücsülj le: elébb / tanuld meg véred összetételét, / tisztogasd végig rongy idegeid.” Sőhajtásként fakad belőle ez a József Attila-parafázis:

Úgy kell a végtelen, mint egy falat kenyér. A megkülönböztetés természetesen sarkított. Éppen a vonzalmak találkozásairól vall a közös kötet, annak is közös versmagja: a Fagyöngy is. Ez a metafora érzékletes, fondorlatos kép, sokértelmű jelképesre, intuitív és intellektuális láncreakciók elindítására alkalmas. Mint „gyöngy” „fára” tapadása, fás és lágy száraz egymásba növése, úgy öltödhöz egymásra gondolat-, kép-, szó-, ritmusjátékok adogatása, s közösen a fagyöngyképzetre: költészet, költésvigasztaló — értágító, gyógynövény, madárlép voltára. Maga az egymásra öltés, különböző minőségek egymáson, egymásból élése, egymást éltetése: a kötet visszatérő alapmotívuma. Palocsay például a „dolgok ölelkezését” egy helyen így érzékíti, „malmod kerekéről” beszélve:

— — — — —
őreg fanyelű bicskával,
csipkézd körbe cifrasággal
kereked — virággal,
úgy, hogy lehessen folytatása,
csökkent rögnek igazsága:
az, mit ő nem teremhet;
s átfordítja magán morogva,
kiváncsi, gyöngye víz fodra
küllőit szorozza, magával osztja
— sőhajtozva.

(A dolgokról egy földi szellem)

Jelképes a malomkerékre átfonódó cifrázat, virág, a magán átfordított vízfodor képe; a kölcsönhatás, folytatás, egymást „szorzás, magával osztás” jegyében. „Mit ő nem teremhet” — egymagában, azt termi az egymásra ható kettősség, két minőség találkozás, feleselése, akár ellentmondása. Természetutánzás és természettagadás is ez — az egész kötet, mindkét költő, kettejük viszonya tükrében. A természeti és emberi lényeg egymást kihívása és egymással szembekerülése ismét a kötet egészéből, mindkettejük líraiságából fakadó, visszatérő dinamizmust képvisel (*Fagyöngy; És most az ember beszél — De most a természet beszél; Konyhaszerrel; Nád címerék* stb.). Ugyanakkor, alkotásmódként, annak eltérései és közös vonásai révén is a „tenyészés”, (s az „együtt-tenyészés”) egyszerre, illetve felváltva jelenti mindkettőjük részére a spontanitást és az egymás által megadott (javasolt, elfogadott) versürügyek inspirációját. Egyénenként is a saját költői természet és a „mesterség” egyaránt

vizsgáljuk, amikor újtára engedik a közös lírai invenció hógolyóját, avval: lássuk, milyen lavina lesz, merre tart? Ismét már a fagyöngyindításban benne rejlik még egy fondorlat, ez az olvasónak feladott kérdés, a modern költészet „rébusz-szerűségének” egyféle felfokozása, rájátszás a játékra: meddig, hol találjuk *Szilágyit*, s hol *Palocsayt*? Már az előbbieket értelmében is, cserélik szerepeiket, kötetben való helyüket, még eszközeiket, szavaikat, kezdeményező jellegüket is. Háttérbe állítják a személyt, mint a „témát”, s előtérbe helyezik az együttest, a felbolydított képzetbokrokat; magát a gondolatok, képek, képzetek egymást hozását, stafétázását, tenyészését. Duettre emlékeztető ez az együtt játszás kísérlete, s mindkettőjük különös zenei vonzalma szintén alapvető szerepet játszhat ebben, mint ahogy a kötet „mérteni” és kompozicionális középpontjában külön és együtt a két *Missa Solemnis* áll. Potenciálisan zeneműt, partitúraolvasást idéző az olvasónak adott feladat is. Hiszen tettségére bízott, hogy miként „hallgatja” a kötetet: úgy, mint 16 új *Palocsay*-verset, illetve 16 új *Szilágyi Domokostól* valót, avagy, mint 32 vers együttesét, a kettősből adódó harmóniát, a két költőből, kétféle költészetből keletkező harmadikat, magát a kölcsönhatást?

Potenciálisan állnak fenn ezek a lehetőségek, kell most már hangsúlyozni. Mert bármennyire csábít a kötet tovább asszociálásra, parafrázisokra, ne kerüljük meg az ítéletet. Bármennyire szándék és megvalósítás játéka a kísérlet lényege, előtűnik eredmény, létrejött, befejezett mű és művek sora áll. A vállalkozásban rejlő (s a kötetben is feltalálható) művészi lehetőségek felső „határait” körvonalaztuk, az $1+1=3$ -at; a kétféle költő, költészet összefogásából létrejehető, új erényeket termő „harmadikat”, az együttest. Ha a 32 vers, a *Fagyöngy* egésze autentikus egységgé állna össze, vagy akár hiányosan is, egy ilyen összhang akár még meg-megszakadó bontakozását mutatná. De ez nem történik meg. Nincsenek a kötetnek saját, belső szabályszerűségei, együttesből fakadó „önmozgása”. A létező szabályszerűségek (az egyes darabok „földi” és „szellemi”; intim és univerzális jellegének váltakozása; a *Fagyöngytől Missa Solemnisig* fokozódó emelkedés, gondolatkör-tágítás, s innen, a 9. verstől a 16.-ig tartó „leszállás” iver stb.) szépen felépített, de „külső” szerkesztői elgondolás marad, nem kap „belső” funkciót, mint ahogy az egyes darabok és helyek, képcserék, felelések stb. sem nyernek többletjelentést az együttesben játszott szerepük révén, „helyértékük” jogán. Ennek akkor is meglenne a lehetősége, ha nem számolunk 16—16 külön-külön is hasonlóan jól sikerült művel, hanem köztük az együttes kedvéért megszületett improvizációkat is elfogadjuk. De ezt a fajta összhangot, akár bátortalanabban is — nem találom. (Hogy keressem, arra *Szilágyi Domokos* utolsó kötetei bátorítanak, például *A láz enciklopédiája*, amely mintapéldája a legmerészebb szélsőségekből léteszületett teljes zengésű egységnek.)

Így marad a 16—16 vers és a helyenként jelentkező kölcsönhatás; a saját költészetekben tett új lépés, az együttműködésből fakadható nyereség. Bármennyire háttérbe rejtőztették a személyiségek különbségeit, mégis megtaláljuk a *Palocsay*-, illetve *Szilágyi*-bélyeget, elsőséget az egyes verseken belül. A *holdszívű holló tanyáján*, *Konyhaszerrel*, *A Halálmadár*, *Baglyommal*, *Nádcímerek*, *Jégcsilingó* az előbbire utal, nemcsak címében, hanem a versek megszületésének elsőségében, az inspiráció természetében is. *Szilágyi* kezdeményező szerepére vall a *De most a természet beszél*, *A játszóter*, *Nem tanítottatok meg*. Közös fogantatású lehet így a *Fagyöngy*, *A helyzet meghertzei*, *Missa Solemnis*, *Gyöngyöm-társam* — s a többi közmegegyezéssel egyéni változat. Természetesen az azonos címek mögött is változatok lapulnak. Ez a fajta „elsőség” jelenti azt, hogy a külön felsoroltak főmotívumai, képzetvilága inkább *Palocsay*, illetve *Szilágyi* eddigi lírájával mutat szerves kapcsolatot, s ugyanakkor azt is, hogy feltehetően a már kész *Palocsay*- (illetve *Szilágyi*-) vers elolvasása után (válaszként, felelésként, vagy továbbfokozásként, de mindenképpen) az attól kapott inspiráció jegyében, improvizációként született *Szilágyi*, (illetve *Palocsay*) megfelelő párkölteménye. Újabb rejtett, izgalmas kísérletek és műhelytitkok, mikor, hogyan lesz a rögtönzés, parafrázis is művé? (mi a különbség a kettő között, hol a határ?); — mihez kezdenek, mire jutnak „egymás” pályáin?; milyen különbség mutatkozik az

egyek versek egységében a versegész elejére mintegy „záróköként” odaülő cím, illetve a „kezdetben vala a cím” eseteiben? stb. S most már az egyes versek minőségéről kell beszélünk, amely a fentiek értelmében (s a vállalkozás természetéből adódóan) a játékos rögtönzés és a remekmű végletei között helyezkedik el. Előbbinek iskola-példája *A helyzet meghahertzei*, mely mindkét fél részéről tréfa, költői etűd. Az utóbbi: kényesebb, s itt már saját mértékével kell mérnünk mindkét költőt. *Palocsay* legsikerültebb darabjai „saját nemében” keletkeztek: *A holdszívű holló tanyáján*, *A halálmadár*, *Jégcsilingó*. „Szilágyi-módra” inkább kivételként terem jobb verset is (nem túlságosan kiemelkedőt): *Nem tanítottatok meg*; gyakoribb az az eset, amikor fél siker születik ezen a módon: (*A játszótér*, *És most az ember beszél*). *Palocsay Missa Solemnise* árulkodik legjobban arról, hogy nála mint maradnak közömbös, külső elemek azok a fajta apró információk, amelyek *Szilágyinál* költői funkciót kapnak, lírai egységbe olvadnak. *Szilágyi Domokos* versei közt találjuk a kötet legjobb darabjait, olyan kiválóakat, mint *A dolgokról egy földi szellemnek*, *Nem tanítottatok meg*, *Missa Solemnis*, *Test a testtel*. A „*Palocsay-módra*” történő rögtönzések közt is lelünk jól sikerülteket, átfordítva „szilágyisra”: *Mese-mese-mese-mese*, *Halálmadár*. Ujjgyakorlatszintű marad a *Baglyommal*, *Jégcsilingó*, *Nádcímerek* rögtönzése, bár ez utóbbi egységesebbnek bizonyul, mint *Palocsay* „eredetije”, mely óriás vers voltában fellazul, szétesővé válik.

Nem költői versenyre álltak ki — írják a szerzők. Mégis, felmerül az egyes versek s az egyes alkotásmódok, költői eszköztárak összehasonlításának kísértése is. Hiszen már a fenti mérlegelés, az egymás „pályáin” vendégszereplés eredményeinek latolgatása is óhatatlanul következtetéseket kínál. Adott esetben (verseny nélkül, személyek háttérbe vonulásával együtt) *Szilágyi Domokostól* kapunk több, jobb verset; az ő mágneses tere bizonyul erősebbnek, tágabbnak; eszközei, skálája gazdagabbnak. A kötet legemlékezetesebb pillanatait is az ő sorai ízelíthetjük; s vele a közös játék varázsát is:

*A költő (aki jobb híján,
belenyugszik, hogy így nevezzék,
pedig jól tudja, mily nevetség),
aki se Megbízott, se fényes
Nagykövet vagy Letéteményes,
csak végtelennel játszó véges,
s hiszi tán, hogy az értelem:
végessel játszó végtelen;*

*aki mindig, mindig csak: vár még —
a költő, aki tüzes árnyék,
amely két pólus között átég;
akinek eleme a játék
(elég véres életelem —
mint, mondjuk, a történelem) —:
játék, mindig és minden ellen.*

A „páratlan költői kísérlet” együttesen, úgy tűnik, olyanfajta nyereségekkel is járhat, amelyek nem az adott kötetben, hanem az ezután megszülető versekben mutatkoznak igazán. (*Kriterion, Bukarest, 1971.*)

SZÉLES KLÁRA

HORVÁTH IMRE: JANUS-ARCÚ ÓRÁK

Horváth Imre újabb verseinek méltatóját a költemények szokatlan, ötletekkel teli formája, gondolat- és hangulatgazdagsága mellett az is örömmel töltötte el, hogy azok, akiknek ezek a versek íródtak — az olvasók — szinte néhány óra alatt szétkapkodták azt a — kétségtelen, Magyarországon kis példányszámban — megjelent kötetet, amit könyvkereskedelmünk forgalomba hozott. A *Kriterion* kiadványai, úgy látszik, egyre népszerűbbek lesznek, ráadásul e könyvecske borítója, amely Kazinczy Gábor szép munkáját mutatja be, valósággal csalogatja a vásárlókat.

A nagyváradi költő *Írhatsz* című versének *Túl a számokon* című kötetében gondolatait, melyet ars poeticájának is elfogadhatnánk, következetesen megtartotta:

*Írhatsz krétával a hóra,   Írhatsz gyorsan, írhatsz lassan,
Írhatsz tussal a koromra,   de úgy író, hogy olvashassam.*